

О. М. Овчаренко,

асистент кафедри організації судових та правоохоронних органів Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого, кандидат юридичних наук

ДО ПИТАННЯ ВИЗНАЧЕННЯ ЗМІСТУ СУДДІВСЬКОЇ НЕДОТОРКАНОСТІ В СВІТЛІ КОНСТИТУЦІЙНО-ПРАВОВОЇ РЕФОРМИ

Конституція України закріплює принцип недоторканості суддів, який служить гарантією їхньої незалежності. Згідно ч. 3 ст. 126 КУ судді обіймають посади безстроково, крім суддів Конституційного Суду України та суддів, які призначаються на посаду судді вперше. Незалежність і недоторканність суддів гарантуються Конституцією і законами України. Суддя не може бути без згоди Верховної Ради України затриманий чи заарештований до винесення обвинувального вироку судом (ч. 1, 3 ст. 126 КУ).

Відповідно до правової позиції Конституційного Суду України, викладеної у справі про незалежність суддів як складову їхнього статусу від 1 грудня 2004 р., «недоторканність суддів – один із елементів їхнього статусу. Вона не є особливим привілеєм, а має публічно-правове призначення – забезпечити здійснення правосуддя неупередженим, безстороннім і справедливим судом».

Тому статтею 48 Закону України «Про судоустрій і статус суддів» від 7 липня 2010 р. передбачені гарантії недоторканості судді, які проявляються в особливому порядку затримання судді, а також притягнення його до кримінальної відповідальності.

Суддя, затриманий за підозрою у вчиненні діяння, за яке встановлена кримінальна чи адміністративна відповідальність, повинен бути негайно звільнений після з'ясування його особи. Суддя не може бути підданий приводу чи примусово доставлений до будь-якого органу чи установи, крім суду.

Судді може бути повідомлено про підозру у вчиненні кримінального правопорушення лише Генеральним прокурором України або його заступником.

Проникнення в житло або інше володіння судді чи його службове приміщення, особистий чи службовий транспорт, проведення там огляду, обшуку чи виїмки, прослуховування його телефонних розмов, особистий обшук судді, а так само огляд, виїмка його кореспонденції, речей і документів можуть провадитися лише за судовим рішенням.

Відповідно до п. 4 ст. 48 Закону України «Про судоустрій і статус суддів» відсторонення судді від посади у зв'язку з притягненням до кримінальної відповідальності здійснюється Вищою кваліфікаційною комісією суддів України

(далі – ВККС України або Комісія) на підставі вмотивованої постанови Генерального прокурора України.

За даними ВККС України у 2011 р. було відсторонено від посад у зв'язку з притягненням до кримінальної відповідальності 15 суддів, у 2012 р. – 23 судді, у 2013 р. – 12 суддів. На думку Голови Комісії І. Л. Самсіна, ці цифри не можна розцінювати як негативну тенденцію. Це певною мірою процедура очищення, тим більше що саме відсторонення не є тототжним визнанням вини. Випадки повного виправдання суддів за вироками судів мали місце в минулому, а з уведенням в дію нового КПК України можуть траплятися частіше. Прикладом, Указом Президента України № 854/2008 від 25 вересня 2008 р. суддю Арцизького районного суду Одеської області Котелевського Р. І. було відсторонено від займаної посади в зв'язку з притягненням його до кримінальної відповідальності. Після тривалого розгляду справи у 2012 р. було постановлене судове рішення, яким повністю виправдано Котелевського Р. І. Тому Указом Президента України № 169/2013 від 27 березня 2013 р. Котелевського Р. І. було поновлено на посаді судді вищенаведеного суду.

Ініційовані Президентом України зміни до Конституції України щодо посилення гарантій незалежності суддів передбачають новачі стосовно процедури відсторонення суддів від посади. Відповідний проект Закону від 04.07.2013 № 2522а 19 вересня 2013 р. отримав попередню схвальну оцінку Конституційного Суду України і був підтриманий Верховною Радою України 10 жовтня 2013 р.

Відповідно до нової редакції ч. 3 ст. 126 Конституції України суддя до винесення обвинувального вироку судом не може бути затриманий чи заарештований без згоди Вищої ради юстиції (далі – ВРЮ), наданої за поданням ВККС України. Підстави та порядок надання чи відмови в наданні Вищою радою юстиції згоди на затримання чи арешт судді визначаються законом. Як відзначив Конституційний Суд України у висновку від 19 вересня 2013 р. № 2-в/2013, запропонована редакція ч. 3 ст. 126 Конституції України передбачає наділення Вищої ради юстиції повноваженням надавати згоду на затримання чи арешт судді за поданням ВККС України, що обумовлено правовим статусом цих органів: Вища рада юстиції є колегіальним, незалежним органом, відповідальним за формування високопрофесійного суддівського корпусу, ВККС України – постійно діючим органом у системі судоустрою України, діяльність якого спрямована на забезпечення стабільного, своєчасного та якісного формування судів професійними кадрами, ефективного й об'єктивного розгляду питань про дисциплінарну відповідальність суддів. На думку Конституційного Суду України, надання згоди на затримання чи арешт судді органами, які складаються переважно із суддів є додатковою гарантією незалежності судової влади.

Фактично нова процедура відсторонення судді від посади передбачатиме попередню правову оцінку неправомірних дій суддів ВККС України та ВРЮ. З нині діючим законодавством таку оцінку надає ВККС України.

Так, процедура відсторонення від посади в рамках кримінального правопорушення визначена Главою 14 КПК України. За ст. 154 КПК України відсторонення від посади може бути здійснено щодо особи, яка підозрюється або обвинувачується у вчиненні злочину середньої тяжкості, тяжкого чи особливо тяжкого злочину, і незалежно від тяжкості злочину – щодо особи, яка є службовою особою правоохоронного органу. Відсторонення судді від посади здійснюється ВККС України на підставі вмотивованого клопотання Генерального прокурора України в порядку, встановленому законодавством.

Вимоги, встановлені до відповідного клопотання Генерального прокурора України, визначені ч. 2, 3 ст. 155 КПК України. У клопотанні зазначаються: (1) короткий виклад обставин кримінального правопорушення, у зв'язку з яким подається клопотання; (2) правова кваліфікація кримінального правопорушення із зазначенням статті (частини статті) закону України про кримінальну відповідальність; (3) виклад обставин, що дають підстави підозрювати особу у вчиненні кримінального правопорушення, і посилання на обставини; (4) посада, яку обіймає особа; (5) виклад обставин, що дають підстави вважати, що перебування на посаді підозрюваного, обвинуваченого сприяло вчиненню кримінального правопорушення; (6) виклад обставин, що дають підстави вважати, що підозрюваний, обвинувачений, перебуваючи на посаді, знищить чи підробить речі і документи, які мають суттєве значення для досудового розслідування, незаконними засобами впливатиме на свідків та інших учасників кримінального провадження або протиправно перешкоджатиме кримінальному провадженню іншим чином; (7) перелік свідків, яких слідчий, прокурор вважає за необхідне допитати під час розгляду клопотання. До клопотання також додаються: (1) копії матеріалів, якими слідчий, прокурор обґрунтовує доводи клопотання; (2) документи, які підтверджують надання підозрюваному, обвинуваченому копій клопотання та матеріалів, що обґрунтовують клопотання.

Загальний строк відсторонення від посади не може перевищувати 2-х місяців, але може бути продовжений у випадках, передбачених КПК (ст. 154, 158 КПК України).

Варто зауважити, що раніше чинне кримінально-процесуальне законодавство не передбачало такого детального мотивування рішення про відсторонення судді від посади з боку органів прокуратури. В свою чергу, Розділ XIV Регламенту ВККС України, затверджений Рішенням Комісії від 8 червня 2011 р. № 1802/зп-11 вимагає від ВККС України досить виваженої та детальної оцінки наданих Генеральною прокуратурою документів стосовно судді, підозрюваного у вчиненні кримінального правопорушення.

Так, після ухвалення Головою Комісії рішення про внесення питання про розгляд вмотивованого клопотання Генерального прокурора України до порядку денного чергового засідання Комісії, Голова Комісії у строки та в порядку, що визначені Законом та цим Регламентом, повідомляє Генерального прокурора України та суддю, щодо якого Комісією має розглядатися питання про відсторонення від посади, про дату, час і місце засідання Комісії із зазначеного питання. При вирішенні питання про відсторонення судді від посади присутність на засіданні Комісії Генерального прокурора України або уповноваженої ним особи є обов'язковою. Неявка на засідання ВККС України судді, щодо якого розглядається питання про відсторонення від посади, та який був належним чином повідомлений про дату, час та місце засідання, не перешкоджає подальшому розглядові Комісією питання про відсторонення такого судді від посади (пункти 14.2-14.5 Регламенту ВККС України).

За результатами розгляду питання про відсторонення судді від посади Комісія приймає рішення, копія якого направляється Генеральному прокурору України, а у випадку прийняття рішення про відсторонення від посади – також судді, якого рішенням Комісії відсторонено від посади, голові суду, в якому займає штатну суддівську посаду відсторонений від посади суддя, та Державній судовій адміністрації України (п. 14.6 Регламенту ВККС України).

У п. 14.9 Регламенту ВККС України визначений момент, з якого суддя вважається відстороненим від посади, і відповідно, вже не може виконувати обов'язки по відправленню правосуддя. Таким моментом є оголошення йому рішення Комісії про відсторонення від посади на підставі вмотивованого клопотання Генерального прокурора України. У разі, якщо суддя не був присутнім на засіданні при оголошенні такого рішення Комісії, він вважається відстороненим від посади з моменту отримання копії рішення. У випадку відмови судді від отримання копії рішення про відсторонення його від посади, він вважається відстороненим від посади з моменту складення акту про відмову судді від отримання копії рішення в порядку, встановленому цим Регламентом.

Підсумовуючи викладене, варто зазначити, що судова реформа 2010 р., нове кримінально-процесуальне законодавство, а також конституційна реформа у галузі судоустрою, послідовно відстоюють ідею суддівської недоторканності, яка є важливою передумовою їхньої незалежності.